

Auli Hakulinen

GRAMMATIKEN OCH SAMTALET

1. Talspråkets relevans för grammatiken

Allt flera lingvister har blivit övertygade om talspråkets relevans för förståelsen av språkets struktur, tänk t.ex. på Hoppers (1988) idé om "emergent grammar" eller Halliday (1985, xxiv) som påstår att talet är grammatiskt rikare och mera invecklat än skriftspråket. Den grammatiker som mest har samarbetat med sociologiska samtalsanalytiker är Sandra Thompson. Enligt Thompson (jfr Ono & Thompson under utg.) är det tänkbara alternativet till de nuvarande syntaktiska teorierna en teori utgående från empirisk språkmaterial hämtat ur vardagliga samtal. Tillsammans med Cecilia Ford har hon bland annat gjort en empirisk undersökning om kriterier på fullbordade yttranden i samtal (se Ford & Thompson under utg.). I den klassiska artikeln om turtagning (1974) påstod Sacks, Schegloff och Jefferson att kriterierna på talarbyte främst är syntaktiska; Ford och Thompson kan visa att läget inte är så enkelt och att pragmatiska och prosodiska kriterier inte får förbigås. Ford (1993) har med sitt empiriska dialogmaterial ytterligare kunnat påvisa att sådana komplexa satser som engelskans *if-then-konstruktioner* **inte** används för att behålla ordet såsom Sacks et al. påstått, utan att de uppstår mest längre fram i turer då talaren redan har fått turen med andra medel.

Ono och Thompson (ibid.) diskuterar de kognitiva och interaktionella begränsningar som syntaktiska strukturer konfronteras med i samtalet. Speciellt intressant är deras syn på omformuleringar, självkorrigeringar och talarens återgång till avbrutna syntaktiska strukturer efter exkurser; alla dessa är bevis på underliggande "syntaktiska scheman" som styr tal och

samtal. – Fastän Thompson talar om yttranden ('utterances'), fokuserar hon och hennes medarbetare ganska tydligt sin uppmärksamhet på renodlade satser. Materialet är talspråkligt, men forskningen tycks än så länge vara inriktad på sådana grammatiska fenomen som anses vara gemensamma för skrivet och talat språk.

Alternativet till det ovannämnda "common core" -tänkandet är försöken att utvidga grammatikbeskrivningen till sådana uttryck som används enbart i det talade språket (jfr Hakulinen 1987; 1989). Sådana försök är ingalunda problemfria för de förutsätter bl.a. beslut om den grundläggande enheten i talsyntaxen och en lösning på frågan om förhållandet mellan sats och mening.¹ Mitt eget intresse för talspråkets syntax gäller för närvarande yttranden som är icke-satser och härstammar delvis från mitt tidigare intresse för diskurspartiklar.

Det finns mycket skrivet om diskurspartiklar, men det är knappt om litteratur om deras syntax. Orsaken till detta är att de flesta diskurs- eller samtalspartiklar inte används i skriftspråket, som ju grammatikerna hittills har varit baserade på. En finsk syntaktiker som har tangerat partiklarnas syntax är Maria Vilkuna i avhandlingen *Free word order* (1989). Vilkuna diskuterar sådana exempel som anförs under (1), alltså partiklar som är integrerade i satsen.

- (1) a Sitä istuilee joskus
PRT sitter ibland 'Man brukar sitta då och då'
- b Tää-llä sitä vaan nuku-taan. 'Här sovs det bara'
här-ADE PRT PRT sov- PAS

I sin analys har Vilkuna gett *sitä* och liknande partiklar status som **T dummy** (T = tema); deras funktion är enligt henne att garantera den neutrala ordföljden genom att förhindra verbet att framträda i början av satsen, eller att säkerställa en viss tolkning av satsen. Hon hänvisar till dessa dummies som "not thoroughly grammaticized" (1989, 145). Med andra ord är deras placering inte helt och hållet konventionaliserad fastän de tycks vara obligatoriska. Detta är typiskt för talspråket: det finns olika

¹ Meningar och turer är ju empiriska företeelser, "tokens", medan satsen tillhör den invarianta grammatiken och således är en typ.

grader av grammatikalisering på gång, och vissa kollokationer blir aldrig fullkomligt grammatikaliserade, eller lyckas aldrig tränga in i skriftspråket.

Syntaktiska enheter som inte är prototypiska satser och som inte heller kan härledas från satser är t.ex. sådana uttryck (se ex. 2) som Sadock och Zwicky (1985, 156) i sin typologiska översikt har kallat "minor sentence types" eller "sentence fragments".

- (2) a Kato Pekka! 'Ser man på, Pekka.'
 sidu² Namn
- b Äiti hei! / Äiti kuule! 'Mamma hej.' / 'Hördu mamma.'
 mamma hej mamma hördu

Dessa "minor types" består även nominalfras plus en interjektion som står antingen framför eller efter NP:et. Man kan här fråga sig om detta faktiskt är ett syntaktiskt fenomen och inte bara ett fall av fraseologi. Ett avgörande kriterium torde vara bundenhet till en kontext. Om ett uttryck kan användas i en enda kontext, representerar det snarare en form av talgenre³ än är ett bevis på ett produktivt syntaktiskt mönster.

Ett annat exempel på konstruktioner som inte har diskuterats i syntaxen, eftersom de snarare hör till turernas sammansättning än till satsernas syntax, är sådana partikelkedjor som enbart används som andraled i samtalet. Uttryck under (3) har ett slags "flat syntax": det finns knappast någon hierarki mellan de olika partiklarna, som kan forma en enda prosodisk ephet. Det finns dock entydiga begränsningar på hur partiklarna kan kombineras i kedjor av responselement (otillåtna varianter har markerats med en stjärna):

- (3) a Ai joo niin./ *Niin joo ai. 'Jaså just de'
 jaså ja så
- b Ai no sitten./ *No ai sitten. 'Jaså i så fall'
 jaså nå sedan

² Ord som *kato* 'sidu' och *kuule* 'hördu' betraktas här som diskurspartiklar som inte längre hör till verbparadigm. Om *kato* som diskurspartikel, jfr Hakulinen och Seppänen 1992.

³ Övers. av engelskans *speech genre*, som används i översättningar av den ryske språk- och litteraturforskaren Bakhtin (1986).

Satsen, eller rättare sagt påståendet, har ett propositionellt innehåll enligt de flesta moderna lingvistiska beskrivningarna. Men de ovan diskuterade syntaktiska turenheterna ('turn constructional units') kan inte anknytas till någon propositionell semantik. Den semantik, eller den betydelsesfär som det gäller här, har att göra med talarens mentala tillstånd. I en respons av typen *Ai joo niin* visar talaren bl.a. sitt lokala vetande ('local state of knowledge'), huruvida han delar den andre talarens kunskaper och kan följa med i dennes argumentering eller berättande. Med partikeln *niin* visar han att han tycker att motpartens berättelse ännu inte har slutat eller att han inte har fått tillräckligt mycket information, osv.⁴

I den pragmatisk-interaktionella ändan av talsyntax *möts* man av följande problem: kan syntaxen anses som ett redskap för styrning av samtalsparters aktiviteter; hur anknyter man den här typen av syntax till den traditionella, som sysslar med satsstrukturens förhållande till "sakinnehållet"?

2. Öppningsrutiner som forskningsobjekt

2.1 Samtalsanalysens ursprung i öppningsrutinerna

Det var genom att fundera på telefonsamtalens öppningsrutiner som Harvey Sacks råkade uppfinna den metod som i dag heter samtalsanalys (Schegloff i introduktionen till Sacks 1992: I). Dessutom har Sacks' närmaste kollega Emanuel Schegloff på basis av sin doktorsavhandling skrivit flera artiklar just om amerikanska öppningsrutiner. Tillsammans skrev Schegloff och Sacks (1973) en mycket inflytelserik artikel om avslutningsrutiner, där ett av samtalsanalysens viktigaste begrepp, nämligen *adjacency pair* (turpar), presenterades för första gången. Att Sacks och Schegloff använde just telefonsamtal var dock en tillfällighet; materialet användes främst för att demonstrera vissa allmänna interaktionsprinciper.

⁴ Sorjonen (under arb.) är en utförlig diskussion om finskans centrala responspartiklar *niin* och *joo*.

2.2 Interkulturella jämförelser

Det som speciellt fängslade min uppmärksamhet i Schegloffs (1972; 1979; 1986) analyser av öppningsrutiner i telefonsamtal var uppfattningen om hur packade med information helt korta, rutinartade uttryck kunde vara. Här tycktes det också vara fråga om en aktivitetsorienterad semantik i samma stil som nämnts ovan.

Telefonen är ett redskap som förmodligen har olika funktioner i olika typer av samtalskulturer. Därför är det förvånande att det inte finns jämförande forskning om ett så lätt och tilltalande tema som olika sätt att öppna telefonsamtal i olika kulturer. Såvitt jag vet finns det bara två empiriska undersökningar om öppningar i andra kulturer, Anna Lindströms (under utg.) undersökning av sverigesvenska och Hanneke Houtkoop-Steenstras (1991) av holländska samtal.⁵

Lindströms intresse är främst sociologiskt: hon vill utröna hur parterna löser ömsesidiga identifieringsproblem, dvs. med vilka *handlingar* detta "arbete" utförs både då det löper smidigt och då det uppstår problem.⁶

Houtkoop-Steenstra, som är lingvist, har jämfört holländska och amerikanska öppningssekvenser, dvs. sekvenser som består av flera turpar. Hon har visat att det finns skillnader mellan amerikanska och holländska samtal när det gäller om svararen skall identifiera sig innan hon vet vem uppringaren är. I USA ger svararen – och oftast uppringaren – enbart ett röstprov ('voice sample'), vilket betyder att uppgiften att känna igen ligger hos motparten, medan holländare är mycket mera explicita och båda parter ger sitt namn. Det finns många likheter mellan de holländska och de finska öppningsrutinerna.

Schegloff har visat att rutinerna inte är automatiserade, mekaniskt genomförda scheman, utan att de är resultat av ett lokalt betingat samarbete där parterna anpassar sig och reagerar på varandra. Men det finns ett

⁵ Andra uppsatser som finns har inget empiriskt underlag utan de har baserats på forskarens egna intuitioner. Intuitioner är dock opålitliga då det är fråga om längre avsnitt än en mening.

⁶ I samtalsanalysen brukar man säga att ömsesidig förståelse och därmed också ömsesidig identifikation är en prestation ("achievement").

uttryck hos Schegloff (1979) som är problematiskt för en lingvist som är intresserad av talspråk: han kallar uttryck i rutinerna för "largely de-syntacticized forms". Eventuellt syftar han på den tradition där "syntax" innebär fullständiga satser och analys av dessa. I öppningsrutiner använder man ju ofta uttryck som inte utgörs av fullständiga satser. Vi är tillbaka vid frågan om icke-sats formade formulär har en syntax: i en öppningstur placeras element i successiva "slots" i syntagmen precis som man gör i satskonstruktioner; i varje slot kan man välja ett element från ett paradigm (jfr nedan 2.3.2). Å andra sidan är öppningsrutinerna högt kontextbundna, och representerar därmed en typ av konventionalisering som Bakhtin kallar för "speech genre". – Jag skall återkomma till denna fråga längre fram.

Vi skall först bekanta oss med hela öppningssekvensen med ett par exempel (jfr 4a-c nedan). De kan analyseras med hjälp av följande öppningsschema, ursprungligen konstruerat för amerikanska samtal av Schegloff (1972):

I SEKVENSERNA I ÖPPNINGSRUTINER:

1. ANROP – SVAR-SEKvens
2. PRESENTATIONS- OCH IDENTIFIKATIONSSEKvens
3. HÄLSNINGSEKvens
4. HUR STÅR DET TILL-SEKvens (SONDERINGSSEKvens)

(4) a

- 1 RING
- 2 Sirkka: Sirkka Kotolaineh
Namn Tillnamn
- 3 Pertti: <Pe:rtti huomen-ta>.
Namn morgon-PAR
- 4 Sirkka: H:uomen-ta.
M:orgon-PAR
- 5 Pertti: Mihi+s aikaan mennä-än Helvi-lle.
vilken+PRT tid gå-PAS Helvi-ALL
'När är det vi ska gå till Helvi'

(4) b

- 1 RING
 2 Eeva: Eeva Turpeinen
 Namn Tillnamn
 3 Bosse: öö Bosse tää-llä hei.
 Namn här- ADE hej.
 4 Eeva : ↑No he:i.
 5→ Bosse: Häiritse-n+kö:.
 stör-SGI+PRT
 6 Eeva: Et toki,
 nej inte alls
 7 Bosse: Kuule< mul on yks junailu+asia miele-ssä
 hördu jag-ADE är en planering-grej minne-INE
 'Hördu jag sitter och tänker på en grej.'

(4) c

- 1 RING
 2 Salli: Salli Virolaineh
 Namn Tillnamn
 3 Matti: No >Vallin Matti< täällä °terve°
 PRT Vallis Matti här-ADE tjänare
 4 Salli: No ↑he:i
 5 (.)
 6 Matti: Miten-kä: (.) mēnee. 'Hur går det?'
 hur+PRT går- 3p
 7 (0.3)
 8 Salli : ↑Tässä-hän tuo. 'Sådär'
 här-INE+PRT den där
 9 (0.3)
 10 Salli : Ei oo v:alittamista. [hh 'Ingenting att klaga på'
 ej är klagande
 11 Matti : [aha
 12 (0.4)
 13 Salli: Mitäs itselles 'Hur går det för dej själv'
 vad+PRT dig-ALLAT-POS
 14 Matti.: Ihan: mukavasti.=Ei tässä mⁱttään- -
 alldeles bekvämt ej här- INE nånting
 'Helt fint.=Ingenting faktiskt'

ANROP – SVAR-sekvensen består normalt av en telefonsignal och svararens respons på ringningen. PRESENTATIONEN resp. IDENTIFIKATIONEN föregår vanligen HÄLSNINGARNA, och rutinerna avslutas med en HUR STÅR DET TILL-sekvens. Efter dessa rutinartade turbyten är vägen öppen till samtalets innehåll: till den första topiken, normalt uppringarens anledning till samtalet. Alla delar i denna handlingsföljd är inte lika obligatoriska, och de blir inte nödvändigtvis realiserade i skilda turer eller ens skilda yttranden, tvärtom. En tur kan ha flera funktioner samtidigt,

t.ex. rad 2 i exemplet (4a), där Sirkka både svarar och presenterar sig, eller rad 3, där Pertti både presenterar sig och hälsar på Sirkka.

Skillnaderna mellan kulturer gäller antagligen inte så mycket själva handlingsföljden utan på vilket sätt de olika funktionerna realiserar och graden av explicititet. I finska samtal är det rätt vanligt även mellan familjemedlemmar att uppringaren identifierar sig genom att säga sitt namn, som i ex. (4a). En annan klar skillnad mellan finska och amerikanska telefonsamtal finns i de så kallade "how are you"-sekvenserna. I USA har "how are you"-sekvensen blivit högt automatiserad, och den är oftast ömsesidig: den så att säga ger också svararen en chans att genast presentera det som är angeläget.

I finska samtal fann jag "hur står det till"-sekvenser i 10 % av materialet (av ca 320 samtal). Och bara två samtal hade en ömsesidig "hur står det till"-sekvens; en av dem finns under (4c). Sekvensen har uppenbarligen inte blivit rutinartad på samma sätt som i amerikanska samtal. Typen som presenteras under (4b) är relevant i detta avseende: på samma ställe där "hur står det till" brukar förekomma används här en fråga om samtalets eventuella störande effekt. Därför har jag alternativt kallat den fjärde sekvensen för SONDERINGSSEKVENNS.⁷ Ofta är svaret på uppringarens fråga något i stil med *Ja, jag är just på väg ut*, vilket fungerar som en vink till uppringaren att presentera sitt ärende kort.

3. *Analys av uppringarens öppningsreplik*

3.1 Det minimala valet

Låt oss först undersöka den turtyp där uppringaren har sagt det minsta hon förutsätts säga, gjort ett av de minimala valen: nämnt sitt namn och yttrat en hälsning eller någotdera av dessa två.⁸

⁷ På finska har jag kallat dessa sekvenser för *raivausjakso*, som bokstavligen betyder 'röjningssekvens'.

⁸ Jag utelämnar här sådana öppningar som används mellan intima samtalsparter; där kan alla normer förstås tänjas eller brytas.

II UPPRINGARENS MINIMALA VAL:

(5)	PRESENTATION (NP)	+	HÄLSNING (PRT)
a	Anja hei Pertti huomenta		'(Det är) Anja hej' 'Pertti morron '
b	Raitio-n Leena moi		'Raitios Leena hej'
c	Helena Rasi terve		'Helena Rasi tjänare'
d	Hannu Grön Lahdesta, hei		'H. G. från Lahtis, hej'
e	Jussi Kämäräinen päivää		'J. K. goddag'

Denna konstruktion liknar sådana som diskuterats ovan, i samband med exempel (2), dvs. sådana som i samtal ansikte mot ansikte används som hälsning eller vädjan. Syntaktiskt liknar de även svar på antingen frågeordsfrågor eller ja-nej-frågor:

(6)	a	A : Kuka sen teki?	'Vem gjorde detta?'
		B : Liisa kai.	'(Det var) väl Lisa.'
	b	A : Olik se lasine joutsen.	'Var det en glassvan?'
		B : Joutsen joo.	'En svan ja.'

Dessa turer består av prosodiska enheter som det inte är lätt att ge en syntaktisk beskrivning av. De liknar så kallade ensamma nominalfraser (se Helasvuo 1988), som inte kan anses vara elliptiska eller stå i extraposition i satsen. Dessutom är diskurspartikeln en viktig del av konstruktionen, och den kan inte anses vara en dummy, utan är en fullvärdig konstituent av konstruktionen NP + Part. Alternativt är det fråga om en tur med två syntaktiska enheter som prosodiskt har glidit ihop. I bägge fallen är frågeställningen genuint syntaktisk: samma mönster kan användas i olika funktioner: som en vädjan (ex. 2), som en självidentifikation vid presentation (5) och som ett svar (6).

Det paradigm som uppringaren har att välja ur kan arrangeras enligt graden av intimitet:

- a) smeknamn
- b) förnamn
- c) efternamn-GEN + förnamn
- d) efternamn
- e) förnamn + efternamn
- f) förnamn + efternamn + plats

Det kulturellt intressanta alternativet är c), typen *Raition Leena moi* (jfr ex. 5b), som inte är lika intimt som förnamnet, men som inte kan yttras till någon som man inte känner från förut. Uppringaren kan således antyda förhållandet mellan samtalsparterna ganska noggrant genom att välja rätta namnform för presentationen. Detta alternativ står däremot inte till svararens förfogande eftersom denne inte kan förutsäga uppringarens identitet.

3.2 Det fullständiga alternativet

Schemat för uppringarens "fulla", dvs. icke-minimala repertoar ser ut på följande sätt:

III UPPRINGARENS FULLA REPERTOAR:

PRT + (HÄLS N.)+(LOKAT. + V) + **PRESENT.-NAMN** +(LOKAT.)+
HÄLSNING

De två mer eller mindre väsentliga beståndsdelarna har markerats med halvfet stil; optionella element har placerats inom parentes. Det prototypa alternativet kan bestå av en fullständig sats (7a), men ordföljden är fixerad (X-V-S); det går inte att använda den annars helt grammatikaliska satsen (7b) som presentationsformel, och NP:et Mikko i (7b) kan inte syfta på talaren.

(7)	a	No tää-llä/tässä on Mikko hei.	'Nå här är M., hej'
	b	*Mikko on täällä/tässä hei.	'M. är här, hej'
	c	Mikko tässä/täällä hei.	'M. här, hej'
	d	*Minä olen Mikko hei.	'Jag är M., hej'

Det icke-satsformade alternativet (7c) är obligatoriskt verblöst (S-A-PRT). Det förtjänar också påpekas att presentationskonstruktioner helst skall vara subjektlösa, och att ett initialt subjekt inte är tillåtet; jfr (7d).

En hel del information är packad i detta mönster. Låt oss först granska placeringen av hälsningsordet litet närmare. *Hej* eller motsvarande ord⁹

⁹ Jämfört med språket i många andra kulturer tycks finskan ha ett utomordentligt komplicerat paradigm av hälsningsord. Det finns dialektala och subkulturella skillnader, men inom det ganska snäva material som vårt projekt har, finns det ett paradigm som består av följande element: *moi, hei, morjens, terve, päivää, huomenta, iltaa*. De två vanligaste är *hei* och

kan antingen förekomma i slutet av öppningsrepliken eller i början. En tur som slutar med hälsningsordet (7a) kan sägas vara ikonisk med den visuella varianten av hälsningen: först får man syn på en människa, sedan känner man igen henne, och sist får man höra hälsningen. Det spetsställda adverbet *täällä* (*tässä*) 'här' är dubbelt indexalt: det ger lyssnaren ett röstprov, har m.a.o. betydelsen 'den som yttrar *tällä* är ego, talaren'. I det alternativa fallet (ex. 8) hör man först hälsningen och sedan, som en apposition till hälsningsordet, namnet till den röst som hälsat på en:

- (8) Nohei täss-on äiti, 'Nå hälsn. det är X'
 No tsau tääll-on Lissu
 No moi tääll-on Maitsu
 No terve tääll-on Leena
 PRT hälsn här är Namn

Skillnaden mellan dessa två placeringar av hälsningsordet är delvis idiosynkratisk. En iakttagelse kan dock nämnas: de flesta öppningar som börjar med hälsningsordet sker mellan nära vänner och släktingar. De två ordföljderna kan eventuellt bli konventionaliserade i olika funktioner.

3.3 Lokativa adverb på väg att bli partiklar

Det finns två alternativa lokativa adverb *täällä* och *tässä* i presentationen. De är inte obligatoriska, men ändå mycket frekventa; i 2/3 av samtalen i vårt material förekommer någotdera av dem. Båda adverbena har betydelsen 'här', och de härleds från samma proximala pronomen *tämä* 'den här' med hjälp av lokativa kasusändelser *lla* 'på' eller *ssa* 'i'. Men i denna kontext, uppringarens tur, har de förlorat något av sin lokativa betydelse, och därmed kanske också något av den betydelseskilnad som de har utanför

päivää, som skiljs åt enligt formalitetsgraden. Dessutom är prosodin mycket informativ i rutinerna: ju mindre innehåll själva orden har, desto viktigare är prosodin. Partikeln *hei* har transkriberats bl.a. som *hei*, *h:ei*, *he:i*, *hei?* *hei* och *hei*. Dels beror prosodin på hälsningsordets position i yttrandet, dels på andra, interpersonliga faktorer som hittills inte har analyserats.

telefonsamtal.¹⁰ Båda används här som uppringarens omskrivning av pronomen i första person.

Numera finns det en tendens att *täällä*, åtminstone initialt (i 73 % av fallen), betraktas som en aning mera formellt, medan *tässä* som mest (77 %) förekommer efter namnet, är mindre formellt; det kan eventuellt sägas utföra ett intimitetsskapande arbete ('intimacy work'). Samma tendens kan skönjas i ex. (4c) rad 8 där det mycket informella svaret *Tässähän tuo* 'Det knallar' inte kan ersättas med **Täällähän tuo*.¹¹ Adverbet *tässä* är mera dummyartat än den mera formella varianten *täällä*.

3.4 Initiala partiklar i öppningsrutinen

Den initiala partikeln *no*, som fanns i exemplen under (8), har många funktioner i finskan. Den används i andraled (t.ex. svar) där den svarande är på väg att yttra något icke-prefererat (Raevaara 1989, jfr också Lehti-Eklund 1992 för *nå*). Dessutom förekommer den i monologer för att skilja åt olika delteman från varandra. I uppringarens första tur används den nästan obligatoriskt då turen inleds med hälsningen, men den är mycket frekvent också i andra typer av turer:

(9)	a	No Mi:a tässä mo:i,	'Nå Mia här hej,'
	b	No moi >Pena täällä<,	'Nå hej Pena här'
	c	*No moi Pena.	*'Nå hej Pena.'
	d	*Moi Pena (täällä).	*'Hej pena (här).'

Än så länge är *no* relativt sällsynt i mera formella samtal; det är närmast yngre talare som börjar sin tur med *no* oberoende av samtalets formalitetsgrad.

¹⁰ Utanför rutinerna syftar adverbet *täällä* på någonting mera vidsträckt, t.ex. *täällä Suomessa* 'här i Finland', medan *tässä* syftar på något inom räckhåll för talaren, t.ex. *tässä huoneessa* 'i detta rum', eller *tässä kirjassa* 'i denna bok'. - Språkvårdarna har noterat att *tässä* har börjat sprida sig; enligt rekommendationen är *täällä* att föredra i telefonsamtal.

¹¹ Jag har Hanna Rajalahti att tacka för denna iakttagelse. Samma fenomen kan iakttagas i sådana turpar som *Mitäs sinä* (bokst. 'Vad du') - *Mitäs tässä* ('Vad här'), i stället för *Mitäs minä*, som kan användas då man träffas på gatan.

Medan kombinationen NAMN + HÄLSNING är en tillåten presentationsformel (jfr ex. 5 ovan), är den motsatta ordföljden inte möjlig (jfr 9c, d).¹² T.o.m. med hjälp av den initierande partikeln *no* är schemat HÄLSNING + NAMN entydigt en hälsning med tilltal, och inte en självidentifikasi.

Partikeln *no* har nästan monopolstatus i presentationsturen; andra partiklar, som finns exemplifierade i (10), används endast under vissa lokalt bestämda omständigheter:

(10)

a	.h öö Niin >täällä puhuu Ka:rl Magnus
Rose: n hyvää päi vää<	'Ja här talar K-M R.
god dag'
b	Kuule tässon Mervi Nyström he:i.	'Hördu de ä M.N. hej'
c	e Kuule onko koneesi vapaana	'Hördu är din maskin ledig'
d	Jaa: A:lma Reinilä terve,	'Ja A.R. tjänare'
e	Jaa on+ko+ha Leena Rantanen paika-lla
PRT är-PRT-PRT Namn Tillnamn plats-ADE	'Ja jag undrar om L.R. är
anträffbar'
f	.hh Jaa tässon: Tarja Vileen. Päivää.
PRT här-e: Namn Tillnamn. Goddag.	'Ja det är T.V. goddag'
g	.hh °Joo° tässon Soile Kivelä Harjavallasta:
onkohan tuo:: °sähköasentaja Pertti Lempinen
tavattavissah	'Ja det är S.K.
från H. träffas
den där montören P.L.'

(10a) har yttrats av en svenskspråkig talare; han använder en partikel som inte förekommer i de finskspråkigas presentationsformel. Den värdjande partikeln *kuule* används förmodligen mest mellan kvinnor (10b); den kan även användas i stället för hälsningsordet i upprepade samtal mellan kolleger, jfr (10c). Det är möjligt att isolera en kontext för förekomsten av partikeln *jaa* (*joo*) (ex. 10 d-g). Denna partikel används typiskt i samtal med en motpart som man inte känner eller som för uppringaren är en oväntad svarare (10e).

3.5 Det sällsynta tilltalet

Min sista iakttagelse gäller tilltalsuttryck. Det är sällsynt att använda motpartens namn i tilltal i den finska kulturen; detta sker närmast då man talar till barn och till husdjur. I öppningsrutiner är nämmandet av motpar-

¹² Jag talar här hela tiden om prosodiska enheter. En tur som består av två skilda prosodiska enheter: *Mai. Pena.* är något som jag inte tar upp här.

tens namn ovanligt, speciellt jämfört med den amerikanska traditionen. I vårt material finns det ett fåtal fall av tilltal; här har vi ett typiskt exempel, början på ett samtal mellan en vuxen och ett barn. Detta är ännu mera sällsynt än tilltal i svararens tur, då denne känner igen uppringaren.

(11)

- 1 RING
- 2 Miina: Miina Siltanen
- 3→ Liisa: Miina tää-ll+on Liisa ↓he:i. 'Miina, det är Lisa hej'
Namn här-ADE+är Id-Namn hej.
- 4 Miina: ↑Heih

4. *Sammanfattning*

I denna artikel har jag analyserat en på ytan ganska trivial företeelse. Analysen representerar inte den renodlade samtalsanalysen, eftersom den interaktionella aspekten har lämnats åt sidan. De strukturella alternativ som jag beskrivit utgör dock en del av den normativa bakgrunden mot vilken samtalsparterna känner igen varandra samt evaluerar och tolkar varandras handlingar.

Medan själva analysen har hållit sig inom ramen för en enda genre (öppningsrutiner) och ett enda formel (uppringarens första tur), berör den även några allmänna fenomen. För det första anses tal(språk)et vara en form av aktivitet. Handlingarna består inte nödvändigtvis av fullständiga satser. Ändå har de en tendens att bli konventionaliserade i diverse formler. Förmodligen finns det lika stora typologiska skillnader i tal handlingarnas grammatik mellan olika språk som det finns i den syntax som baserats på satser.

LITTERATUR

- Bakhtin, M.M. 1986. *Speech Genres and Other Late Essays*. Övers. V.W. McGee; utg. C.Emerson & M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Ford, Cecilia E. 1993. *Grammar in Interaction. Adverbial Clauses in American English Conversations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ford, Cecilia E. - S. A. Thompson (under utg.) *Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns*. E. Ochs, E.A. Schegloff- S.A. Thompson (utg.) *Interaction and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakulinen, Auli 1987. Eiköhän siit tullu ekonoomi siit tuli nii. Eräiden lausesulaumien tarkastelua. M. Koski, E. Lähdemäki & K. Häkkinen (utg.) *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*. *Fennistica* 9. Åbo: Åbo Akademis förlag, 11-20.
- Hakulinen, Auli 1989. Keskusteluntutkimuksen tavoitteistaja menetelmistä. *Kieli* 1, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 9-40.
- Hakulinen, Auli och Eeva-Leena Seppänen 1992. Finnish kato: From verb to particle. *Journal of Pragmatics* 18:6, 527-549.
- Halliday, M.A.K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Helasvuo, Marja-Liisa 1988. Subjekteina ja objekteina toimivat nominilausekkeet puhutussa suomessa. *Opulicerad licentiatavhandling*. Finska institutionen, Helsingfors universitet.
- Hopper, Paul J. 1988. Emergent grammar and the a priori grammar postulate. D. Tannen (utg.) *Linguistics in context*. Norwood, NJ: Ablex.
- Houtkoop-Steenstra, Hanneke 1991. Opening sequences in Dutch telephone conversations. D. Boden - D.H. Zimmerman (utg.) *Talk and Social Structure. Studies in Ethnomethodology and Conversation Analysis*. Oxford: Polity Press, 232-250.
- Jefferson, Gail 1988. On the sequential organization of troubles-talk in ordinary conversation. *Social Problems* 35:4, 418-441.
- Lehti-Eklund, Hanna 1992: Användningen av partikeln nå i helsingfors-svenska samtal. I Hellberg, Staffan m.fl. (utg.) *Svenskans beskrivning 19*. Lund: Lund University Press, 174-184.
- Lindström, Anna (under utg.). "Ja hej du:, (.) De e Lingren, "Identification and recognition in Swedish telephone conversation openings. *Publiceras i Language in Society*.
- Ono, Tsuyoshi - S.A. Thompson (under utg.) What can conversation tell us about syntax? P. W.Davis (utg.) *Descriptive and Theoretical Models in the Alternative Linguistics*.
- Raevaara, Liisa 1989. No - vuoronalkuinen partikkeli. I A. Hakulinen (utg.) *Kieli* 1, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 147-161.
- Sacks, Harvey 1992 [1964-1972]. *Lectures on Conversation I-II*, utg. av G. Jefferson. Oxford: Blackwell.
- Sacks, Harvey, E.A. Schegloff & G. Jefferson 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50:4, 696-735.
- Sadock, Jerrold M. - A. M. Zwicky 1985. *Speech act distinctions in syntax*. T. Shopen (utg.) *Language typology and syntactic description Vol 1: Clause structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 155-196.

- Schegloff, Emanuel A. 1972. Sequencing in conversational openings. J. Gumperz & D. Hymes (utg.) *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. New York: Holt, Rinehart, Winston.
- Schegloff, Emanuel A. 1979. Identification and recognition in telephone conversation openings. G. Psathas (utg.) *Everyday Language. Studies in Ethnomethodology*. New York: Irvington Publishers.
- Schegloff, Emanuel A. 1986. The routine as achievement. *Human Studies* 9: 111-151.
- Schegloff, Emanuel A. 1987a. Between macro and micro: contexts and other connections. J. Alexander, B. Giesen, R. Munch - N. Smelser (utg.) *The Micro-Macro Link*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 207.234.
- Schegloff, Emanuel A. 1987b. Analyzing single episodes of interaction: an exercise in conversation analysis. *Social Psychology Quarterly* 50:2, 101.114.
- Schegloff, Emanuel A. - H. Sacks 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8:4, 289.327.
- Sorjonen, Marja-Leena (under arb.). *On Discourse Particles in Finnish*. Doktorsavhandling vid Department of Applied Linguistics, UCLA.
- Vilkuna, Maria 1989. *Free Word Order in Finnish: Its Syntax and Discourse Functions*. Helsinki. Finnish Literature Society.